IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR TARJIMASIDA TRANSFORMATSION USULLAR: EKVIVALENTLIK, PRAGMATIK MOSLASHUV VA KONTEKSTUAL ADEKVATLIK

Bekzod Xamrayev
Qarshi xalqaro universiteti magistranti
E-mail: uzbekzodx@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan transformatsion usullar nazariy va qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarning semantik yaxlitligi, obrazlilik darajasi, stilistik bo‘yoqdorligi hamda pragmatik ta’siri tarjimada adekvatlikni belgilovchi asosiy omillar sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot Eugene Nidaning dinamik ekvivalentlik nazariyasi, Peter Newmarkning semantik va kommunikativ tarjima tamoyillari, Vinay va Darbelnetning tarjima transformatsiyalari haqidagi yondashuvlariga tayangan holda amalga oshirildi. Tahlil natijalari frazeologik birliklarni tarjima qilishda to‘liq ekvivalentdan foydalanish, muqobil variant tanlash, kalkalash, tavsifiy tarjima, modulatsiya va pragmatik moslashtirish kabi usullar kontekstga bog‘liq ravishda qo‘llanishini ko‘rsatadi. Maqolada frazeologik birliklar tarjimasida shaklni emas, balki semantik mazmun, uslubiy vazifa va kommunikativ ta’sirni saqlash ustuvor tamoyil bo‘lishi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, idiomatik ifoda, tarjima nazariyasi, tarjima transformatsiyasi, ekvivalentlik, pragmatik moslashuv, stilistik funksiya, kontekstual adekvatlik.

Аннотация: В статье в теоретико-сопоставительном аспекте анализируются трансформационные способы передачи фразеологических единиц с английского языка на узбекский и в обратном направлении. Семантическая целостность, образность, стилистическая окрашенность и прагматический эффект фразеологизмов рассматриваются как ключевые факторы переводческой адекватности. Методологическую основу исследования составляют теория динамической эквивалентности Юджина Найды, принципы семантического и коммуникативного перевода Питера Ньюмарка, а также классификация переводческих трансформаций Ж.-П. Вине и Ж. Дарбельне. Результаты анализа показывают, что при переводе фразеологических единиц используются полные эквиваленты, вариантные соответствия, калькирование, описательный перевод, модуляция и прагматическая адаптация. Обосновывается, что при переводе фразеологических единиц приоритет должен отдаваться не буквальному сохранению формы, а передаче значения, стилистической функции и коммуникативного воздействия исходного текста.

Ключевые слова: фразеологическая единица, идиома, теория перевода, переводческая трансформация, эквивалентность, прагматическая адаптация, стилистическая функция, контекстуальная адекватность.

Abstract: The article provides a theoretical and comparative analysis of transformational methods used in translating phraseological units between English and Uzbek. The semantic integrity, figurativeness, stylistic colouring and pragmatic effect of phraseological units are examined as key factors determining translation adequacy. The methodological framework is based on Eugene Nida’s theory of dynamic equivalence, Peter Newmark’s principles of semantic and communicative translation, and Vinay and Darbelnet’s classification of translation procedures. The analysis demonstrates that the translation of phraseological units may involve full equivalence, variant correspondence, calque, descriptive translation, modulation and pragmatic adaptation depending on the context. The study argues that the translator should prioritize the preservation of meaning, stylistic function and communicative effect rather than the literal reproduction of form.

Keywords: phraseological unit, idiom, translation theory, translation transformation, equivalence, pragmatic adaptation, stylistic function, contextual adequacy.

Kirish. Frazeologik birliklar har bir tilning milliy-madaniy xotirasi, obrazli tafakkuri va kommunikativ tajribasini mujassamlashtiruvchi barqaror til birliklaridir. Ular nutqqa emotsional-ekspressivlik, baholash ma’nosi va uslubiy ta’sirchanlik beradi. Shu bois frazeologik birliklarni tarjima qilish oddiy leksik birliklarni almashtirishdan farq qiladi: tarjimon nafaqat lug‘aviy ma’noni, balki obraz, konnotatsiya, uslubiy vazifa va qabul qiluvchi auditoriya uchun tushunarlilik darajasini ham hisobga olishi kerak.

Tarjimashunoslikda frazeologik birliklar bilan bog‘liq asosiy muammo ularning ko‘pincha komponentlar ma’nosidan kelib chiqmaydigan semantik yaxlitlikka ega bo‘lishidir. Masalan, ingliz tilidagi to spill the beans iborasi so‘zma-so‘z “loviyalarni to‘kmoq” emas, balki “sirni oshkor qilmoq” ma’nosini bildiradi. Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq iborasi ham tarkibiy birliklar yig‘indisi bilan emas, balki “imkoniyatiga yarasha ish tutmoq” degan umumlashgan ma’no bilan izohlanadi. Demak, bunday birliklarni mexanik tarjima qilish mazmunning buzilishi, uslubiy ta’sirning susayishi yoki matnning g‘ayritabiiy chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Asosiy qism. Maqolaning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tarjima amaliyoti ta’lim, badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida kengayib bormoqda. Ushbu jarayonda frazeologik birliklarning adekvat tarjimasi tarjima sifatini belgilovchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilidagi idiomatik ifodalar va o‘zbek tilidagi milliy obrazli birliklar o‘rtasida to‘liq ekvivalent har doim ham mavjud emasligi tarjimondan ilmiy asoslangan transformatsion yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar tarjimasida qo‘llaniladigan transformatsion usullarni aniqlash, ularning semantik, stilistik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish hamda adekvat tarjima mezonlarini asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: frazeologik birliklarning tarjimashunoslikdagi nazariy tavsifini aniqlash; ekvivalentlik, variantlilik va pragmatik moslashuv tushunchalarining tarjimadagi o‘rnini yoritish; ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlilini amalga oshirish; kalkalash, tavsifiy tarjima, modulatsiya va adaptatsiya kabi usullarning qo‘llanish shartlarini ko‘rsatish; frazeologik birliklar tarjimasida semantik mazmun va uslubiy ta’sirni saqlash bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar hamda ularning tarjimada ifodalanish shakllari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayonida qo‘llaniladigan semantik, leksik-grammatik, stilistik va pragmatik transformatsiyalardir.

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, kontekstual, semantik-stilistik va interpretatsion metodlarga asoslanadi. Nazariy asos sifatida E. Nidaning formal va dinamik ekvivalentlik haqidagi qarashlari, P. Newmarkning semantik hamda kommunikativ tarjima tamoyillari, J.-P. Vinay va J. Darbelnetning tarjima usullari tasnifi, shuningdek, frazeologiya va semantika sohasidagi ilmiy yondashuvlardan foydalanildi [3; 10; 11; 12].

Tadqiqotning ilmiy yangiligi frazeologik birliklar tarjimasidagi transformatsiyalarni faqat leksik almashtirish darajasida emas, balki semantik yaxlitlik, obrazlilik, uslubiy vazifa va pragmatik ta’sir mezonlari asosida tizimlashtirishdan iborat. Maqolada frazeologik birlik

tarjimasining adekvatligi matn doirasidagi funksional moslik bilan belgilanadi, degan yondashuv asoslab beriladi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati frazeologik birliklar tarjimasida transformatsion yondashuvni izohlashga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Amaliy ahamiyati esa olingan xulosalardan tarjima nazariyasi, amaliy tarjima, ingliz tili filologiyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya bo‘yicha mashg‘ulotlarda foydalanish mumkinligidadir.

Frazeologik birliklar til tizimida barqaror shaklga, ko‘chma ma’noga va ekspressiv-uslubiy qiymatga ega bo‘lgan birliklar sifatida talqin qilinadi. Ularning asosiy xususiyati semantik yaxlitlikdir: butun birikma ma’nosi ko‘pincha alohida komponentlar ma’nosidan bevosita kelib chiqmaydi. Shu sababli frazeologik birliklar tarjimasida tarjimon birinchi navbatda ifodaning lug‘aviy ko‘rinishini emas, balki uning matndagi kommunikativ vazifasini aniqlashi kerak.

Frazeologik birliklarning tarjima jarayonidagi murakkabligi uch asosiy omil bilan belgilanadi. Birinchidan, ular madaniy assotsiatsiyalarga ega bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, ularning obrazlilik darajasi har xil: ayrim iboralarda obraz jonli va oson seziladi, boshqalarida esa obraz xiralashib, umumiy idiomatik ma’no ustunlashadi. Uchinchidan, frazeologik birliklar ma’lum uslubiy qatlamga mansub bo‘ladi: kitobiy, so‘zlashuv, kinoyaviy, publitsistik yoki badiiy uslubga xos bo‘lishi mumkin.

Tarjima transformatsiyasi deganda manba tildagi birlikni maqsad tilida mazmun, uslub va kommunikativ ta’sir jihatidan mos tarzda ifodalash uchun amalga oshiriladigan semantik, leksik, grammatik yoki pragmatik o‘zgarish tushuniladi. Vinay va Darbelnet tasnifida transpozitsiya, modulatsiya, ekvivalentlik va adaptatsiya kabi usullar tarjima jarayonida ma’no va funksiyani qayta qurish vositasi sifatida tavsiflanadi [12]. Frazeologik birliklar tarjimasida aynan shu usullar alohida ahamiyatga ega, chunki ibora shaklini saqlash ko‘p hollarda ma’noni saqlashga kafolat bermaydi.

Nida tarjimada dinamik ekvivalentlikni, ya’ni maqsad tilidagi o‘quvchida manba matn o‘quvchisiga yaqin ta’sir uyg‘otish zarurligini ta’kidlaydi [11]. Bu yondashuv frazeologik birliklar tarjimasida ayniqsa muhimdir. Masalan, ingliz tilidagi to break the ice iborasini “muzni sindirmoq” tarzida so‘zma-so‘z berish ayrim kontekstlarda tushunarsiz yoki sun’iy bo‘lishi mumkin. Kommunikativ vazifani saqlash uchun uni “suhbatga yo‘l ochmoq”, “muhitni yumshatmoq” yoki “noqulaylikni bartaraf etmoq” tarzida berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Newmark esa semantik va kommunikativ tarjima o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi [10]. Frazeologik birliklar tarjimasida semantik tarjima asl ifodaning ma’no tuzilishini imkon qadar saqlashga intilsa, kommunikativ tarjima o‘quvchi uchun tabiiy va ta’sirchan ifodani tanlashga ustuvorlik beradi. Idiomatik birliklarda ko‘pincha kommunikativ tarjima samaraliroq bo‘ladi, chunki frazeologik birlikning asosiy vazifasi ma’lumot berish bilan cheklanmay, uslubiy va ekspressiv ta’sir yaratishdan ham iboratdir.

Frazeologik birliklar tarjimasida eng maqbul usul manba tilidagi iboraga maqsad tilida semantik, stilistik va pragmatik jihatdan mos keluvchi ekvivalent topishdir. Bunday holatda tarjimon asl iboraning ko‘chma ma’nosi, obrazlilik darajasi va uslubiy bo‘yoqdorligini saqlab qolishga erishadi. Masalan, ingliz tilidagi Walls have ears iborasiga o‘zbek tilidagi Devorning ham qulog‘i bor ifodasi ma’no va obraz jihatidan mos keladi. Bu yerda ekvivalentlik nafaqat ma’noda, balki obrazli asosda ham kuzatiladi.

Biroq to‘liq ekvivalentlik nisbatan cheklangan hodisadir. Ko‘p hollarda tarjimon variantlilikka murojaat qiladi. Variantli tarjimada maqsad tilidagi ibora manba tilidagi birlik bilan to‘liq shakliy moslikka ega bo‘lmasligi mumkin, ammo asosiy ma’no va kommunikativ

vazifa saqlanadi. Masalan, o‘zbek tilidagi ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq iborasi ingliz tilida Cut your coat according to your cloth maqoli orqali tabiiyroq ifodalanadi. Bu yerda komponentlar o‘zgargan bo‘lsa-da, umumiy pragmatik ma’no — imkoniyatga qarab ish tutish — saqlanadi.

Variantli tarjima tanlashda kontekst hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bir ibora turli kontekstlarda turlicha mazmun nozikliklariga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, rus tilidagi держать ухо востро iborasi ayrim vaziyatlarda “ogoh bo‘lish”, boshqa vaziyatlarda esa “ehtiyotkor bo‘lish” ma’nosini anglatadi. O‘zbek tilida birinchi holat quloqni ding qilmoq orqali, ikkinchi holat esa qadamini bilib bosmoq yoki ehtiyot bo‘lmoq kabi birliklar orqali berilishi mumkin. Demak, frazeologik ekvivalentni tanlash lug‘atdagi birinchi moslikka emas, balki matndagi ma’no va uslubiy vazifaga asoslanishi lozim.

Frazeologik birliklar o‘rtasidagi tashqi o‘xshashlik har doim ham tarjimada to‘liq almashtirish imkonini bermaydi. Ba’zan ikki tilda o‘xshash obraz mavjud bo‘lsa-da, ularning qo‘llanish doirasi, uslubiy darajasi yoki baholash ma’nosi farq qiladi. Shu bois tarjimon frazeologik birlikning denotativ ma’nosi bilan birga konnotativ ma’nosini ham tahlil qilishi kerak. Aks holda, tarjimada asl matndagi hazil, kinoya, kesatiq yoki emotsional ta’sir yo‘qoladi.

Ekvivalentlikni baholashda uch daraja muhim: semantik ekvivalentlik, stilistik ekvivalentlik va pragmatik ekvivalentlik. Semantik ekvivalentlik iboraning asosiy ma’nosini saqlaydi; stilistik ekvivalentlik uning uslubiy qatlamini, ekspressiv kuchini va obrazlilik darajasini ifodalaydi; pragmatik ekvivalentlik esa o‘quvchiga ko‘rsatiladigan ta’sirni saqlashga qaratiladi. Frazeologik birliklar tarjimasida haqiqiy adekvatlik aynan shu uch mezon uyg‘unligida yuzaga keladi.

Muhokama. Frazeologik birliklar tarjimasida bir nechta asosiy usul qo‘llanadi. Ularning har biri muayyan kontekst, matn turi, auditoriya va uslubiy vazifaga bog‘liq holda tanlanadi. Quyidagi jadval frazeologik birliklar tarjimasida ko‘p uchraydigan usullarni umumlashtiradi.

Tarjima usuli	**Mazmuni**	**Misol**
To‘liq ekvivalent	Manba va maqsad tillarida ma’no, obraz va uslubiy vazifa asosan mos keladi.	Walls have ears – Devorning ham qulog‘i bor
Variantli muqobil	Shakl o‘zgaradi, biroq asosiy semantik va pragmatik ma’no saqlanadi.	Ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq – Cut your coat according to your cloth
Kalkalash	Obraz maqsad tilida tushunarli bo‘lsa yoki xalqaro xususiyatga ega bo‘lsa, so‘zma-so‘z yaqin tarjima qilinadi.	cold war – sovuq urush
Tavsifiy tarjima	Maqsad tilida mos frazeologik birlik bo‘lmaganda ibora mazmuni izoh orqali beriladi.	to pull someone’s leg – birov bilan hazillashmoq / chalg‘itmoq
Modulatsiya	Ma’no nuqtai nazari o‘zgartiriladi, lekin kommunikativ mazmun saqlanadi.	to be in hot water – qiyin ahvolga tushib qolmoq
Pragmatik moslashtirish	Madaniy realiya yoki obraz maqsad auditoriyasiga moslashtiriladi.	when in Rome, do as the Romans do – har joyning o‘z odati bor

To‘liq ekvivalentdan foydalanish tarjima uchun eng qulay holat bo‘lsa-da, u universal yechim emas. Chunki frazeologik birlikning tashqi shakli mos kelgan taqdirda ham uning matndagi funksiyasi o‘zgacha bo‘lishi mumkin. Masalan, Devorning ham qulog‘i bor iborasida birlik shaklining saqlanishi muhim, chunki o‘zbek tilida ushbu ibora barqaror shaklda ishlatiladi. Uni Devorlarning ham qulog‘i bor tarzida ko‘plikka o‘zgartirish frazeologik me’yorni buzadi va iboraning tabiiyligini susaytiradi.

Kalkalash usuli ehtiyotkorlik bilan qo‘llanishi kerak. Agar manba tildagi obraz maqsad tilida ham tushunarli bo‘lsa, kalkalash muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin. Biroq madaniy jihatdan begona yoki maqsad tilida mavjud bo‘lmagan obrazni so‘zma-so‘z ko‘chirish o‘quvchiga sun’iy ko‘rinadi. Masalan, ingliz tilidagi to kick the bucket iborasini “chelakni tepmoq” deb tarjima qilish ma’noni butunlay buzadi. Kontekstga qarab uni “vafot etmoq”, “olamdan o‘tmoq” yoki badiiy matnda “bandalikni bajo keltirmoq” tarzida berish mumkin.

Tavsifiy tarjima frazeologik birlikka maqsad tilida mos ekvivalent topilmaganda qo‘llanadi. Ushbu usul iboraning obrazliligini kamaytirishi mumkin, ammo ma’noni aniq yetkazish imkonini beradi. Ilmiy, rasmiy yoki axborot uslubidagi matnlarda tavsifiy tarjima ba’zan frazeologik ekvivalentdan ko‘ra maqsadga muvofiqroq bo‘ladi. Badiiy matnda esa tavsifiy tarjima ekspressivlikni susaytirishi mumkinligi sababli kompensatsiya usullari bilan qo‘llanishi zarur.

Modulatsiya frazeologik tarjimada juda samarali usullardan biridir. U manba tildagi obrazni to‘g‘ridan-to‘g‘ri saqlamay, maqsad tilida tabiiyroq nuqtai nazardan ifodalash imkonini beradi. Masalan, ingliz tilidagi to be in the same boat iborasini “bir qayiqda bo‘lmoq” tarzida kalkalash o‘zbek o‘quvchisi uchun har doim ham tabiiy emas. Matn mazmuniga ko‘ra uni “bir xil ahvolda bo‘lmoq”, “bir vaziyatda qolmoq” yoki “taqdiri bir bo‘lmoq” tarzida berish mumkin.

Pragmatik moslashtirish esa madaniy tafovutlarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Ayrim iboralar muayyan tarixiy, diniy, geografik yoki maishiy kontekst bilan bog‘liq bo‘ladi. Bunday birliklarda tarjimon o‘quvchi uchun tushunarli ta’sirni yaratishga intiladi. Bu jarayonda manba matndagi obraz qisman o‘zgarishi mumkin, biroq kommunikativ maqsad saqlanishi kerak.

Frazeologik birlik tarjimasida semantik tahlil iboraning asosiy ko‘chma ma’nosini aniqlashdan boshlanadi. Biroq bu yetarli emas. Tarjimon iboraning qanday vaziyatda, kim tomonidan, qanday uslubiy maqsadda qo‘llanganini ham aniqlashi zarur. Masalan, to spill the beans iborasi oddiy so‘zlashuv uslubiga xos bo‘lib, “sirni aytib qo‘ymoq” yoki “sirni oshkor qilmoq” tarzida berilishi mumkin. Rasmiy matnda esa “maxfiy ma’lumotni oshkor qilmoq” shakli mosroq bo‘ladi.

Stilistik omil iboraning matndagi ekspressiv kuchini saqlashga xizmat qiladi. Ingliz tilidagi to sit on one’s hands iborasi kontekstga qarab “qo‘l qovushtirib turmoq”, “hech qanday chora ko‘rmaslik” ma’nolarini bildiradi. Agar matn tanqidiy ohangda yozilgan bo‘lsa, “qo‘l qovushtirib o‘tirish” varianti uslubiy jihatdan kuchliroq ta’sir beradi. Agar matn rasmiy-tahliliy bo‘lsa, “faol choralar ko‘rmaslik” tarzidagi tavsifiy tarjima mos bo‘lishi mumkin.

Pragmatik omil esa tarjimaning qabul qiluvchi auditoriyaga ta’siri bilan bog‘liq. Bitta frazeologik birlik turli auditoriya uchun turlicha qabul qilinadi. Masalan, ingliz tilidagi once in a blue moon iborasi “juda kamdan-kam” degan ma’noni bildiradi. Uni so‘zma-so‘z “ko‘k oyda bir marta” tarzida berish o‘zbek o‘quvchisiga tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Shu bois “kamdan-kam hollarda”, “onda-sonda” yoki badiiy kontekstda “yilda bir ko‘rinadigan holat” kabi variantlar tanlanadi.

Frazeologik birliklarning grammatik shakli ham muhimdir. Ba’zi iboralar barqaror shaklda ishlatiladi va ularning tarkibiy komponentlarini o‘zgartirish me’yoriy xatoga olib keladi. O‘zbek tilidagi Devorning ham qulog‘i bor iborasida “devor” komponentining birlik shaklda kelishi umumlashma ma’noni beradi. Xuddi shuningdek, ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq iborasida ko‘plik yoki boshqa grammatik o‘zgarishlar iboraning tabiiyligiga zarar yetkazadi. Demak, tarjimon maqsad tilidagi frazeologik me’yorni ham yaxshi bilishi kerak.

Badiiy tarjimada frazeologik birliklar personaj nutqi, muallif uslubi va asar atmosferasini yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Shuning uchun badiiy matnda iborani neytral tavsifga almashtirish har doim ham to‘g‘ri bo‘lavermaydi. Agar personaj qo‘pol, kinoyali yoki so‘zlashuv uslubida gapirayotgan bo‘lsa, tarjimada ham shunga mos ekspressiv birlik tanlanishi kerak. Aks holda personajning individual nutq xususiyati yo‘qoladi.

Ilmiy va rasmiy matnlarda esa frazeologik birliklarni tarjima qilishda aniqlik va tushunarlilik ustuvor bo‘ladi. Bunday matnlarda kuchli obrazli iborani neytral tavsifiy ifoda bilan berish mumkin. Masalan, to open the door to new opportunities iborasi kontekstga qarab “yangi imkoniyatlar eshigini ochmoq” tarzida obrazli yoki “yangi imkoniyatlar yaratmoq” tarzida neytral tarjima qilinadi. Demak, tarjimada matn janri va funksional uslub alohida hisobga olinadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklar tarjimasida yagona universal usul mavjud emas. Har bir ibora alohida kontekstda tahlil qilinadi. Tarjimonning vazifasi manba tildagi ifodani tashqi shakl jihatidan takrorlash emas, balki uning mazmuniy markazi, uslubiy vazifasi va pragmatik ta’sirini maqsad tilida qayta yaratishdir.

Natijalar. Tahlil natijalari frazeologik birliklarni tarjima qilishda uch bosqichli yondashuv samarali ekanini ko‘rsatadi. Birinchi bosqichda iboraning semantik yadrosi aniqlanadi: u nimani anglatadi, qanday baholash ma’nosiga ega, qanday emotsional ohangni beradi. Ikkinchi bosqichda maqsad tilida mavjud ekvivalent yoki muqobil variantlar aniqlanadi. Uchinchi bosqichda tanlangan variant kontekst, uslub, janr va auditoriya nuqtai nazaridan tekshiriladi.

Frazeologik birliklar tarjimasida to‘liq ekvivalent mavjud bo‘lgan holatda ham kontekstual tekshiruv zarur. Chunki ikki tilda o‘xshash ko‘rinadigan birliklar turli qo‘llanish chastotasi, uslubiy daraja yoki baholash ma’nosiga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli frazeologik lug‘atdagi ekvivalent tarjimon uchun boshlang‘ich yordamchi manba bo‘lib xizmat qiladi, yakuniy qaror esa matn tahliliga asoslanadi.

Kalkalash usuli xalqaro tus olgan, obraz jihatidan umumiy yoki maqsad tilida allaqachon qabul qilingan birliklarda samarali. Biroq milliy-madaniy obrazga ega iboralarda kalkalash ko‘pincha noto‘g‘ri natija beradi. Bu holatda pragmatik adaptatsiya yoki tavsifiy tarjima afzal bo‘ladi. Ayniqsa, ingliz va o‘zbek tillarida tarixiy-madaniy tajriba, maishiy predmetlar va obrazlar tizimi bir-biridan farq qilgani sababli adaptatsiya muhim tarjima strategiyasiga aylanadi.

Shuningdek, frazeologik birliklar tarjimasida kompensatsiya tamoyili ham ahamiyatli. Agar muayyan iboraning obrazliligi bir joyda saqlanmasa, tarjimon matnning boshqa qismida o‘xshash uslubiy ta’sirni yaratishi mumkin. Bu usul badiiy tarjimada muallif uslubi va matnning umumiy ekspressivligini saqlashga xizmat qiladi.

Umuman, frazeologik birliklarni tarjima qilishda adekvatlikning asosiy mezoni shakliy o‘xshashlik emas, balki funksional moslikdir. Funksional moslik iboraning ma’nosi, obrazlilik darajasi, uslubiy qatlami va o‘quvchiga ta’sirini birgalikda saqlashni nazarda tutadi. Shu jihatdan tarjima transformatsiyasi xato yoki majburiy chekinish emas, balki maqsad tilida tabiiy va ilmiy asoslangan ekvivalent yaratish vositasidir.

Xulosa. Frazeologik birliklar tarjimashunoslikning eng murakkab obyektlaridan biri bo‘lib, ular tilning semantik, stilistik, pragmatik va madaniy qatlamlarini birlashtiradi. Ularni adekvat tarjima qilish tarjimondan faqat ikki tilni bilishni emas, balki frazeologik me’yor, matn uslubi, madaniy kontekst va kommunikativ vazifani chuqur anglashni talab qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, frazeologik birliklar tarjimasida to‘liq ekvivalent, variantli muqobil, kalkalash, tavsifiy tarjima, modulatsiya, adaptatsiya va kompensatsiya kabi transformatsion usullar qo‘llanadi. Ushbu usullarning tanlanishi iboraning semantik tuzilishi, obrazlilik darajasi, uslubiy bo‘yoqdorligi, kontekst va maqsadli auditoriya bilan bevosita bog‘liq.

Maqolada ko‘rsatildiki, frazeologik birlik tarjimasida asosiy mezon so‘zma-so‘z moslik emas, balki funksional adekvatlikdir. Tarjimon iboraning tashqi shaklini emas, balki uning matndagi ma’nosi, uslubiy vazifasi va pragmatik ta’sirini qayta yaratishga intilishi lozim. Shu bois ekvivalentlik, variantlilik va pragmatik moslashtirish frazeologik tarjimaning asosiy nazariy hamda amaliy tayanchlari hisoblanadi.

E. Nida, P. Newmark, J.-P. Vinay va J. Darbelnet qarashlari frazeologik birliklar tarjimasini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beradi. Nidaning dinamik ekvivalentlik tamoyili o‘quvchiga ko‘rsatiladigan ta’sirni saqlashga, Newmarkning kommunikativ tarjima yondashuvi matnning tabiiyligini ta’minlashga, Vinay va Darbelnet tasnifi esa transformatsiyalarni tizimli izohlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklarning muvaffaqiyatli tarjimasi madaniyatlararo kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi, badiiy-estetik qiymatni saqlaydi hamda manba matn mazmunini maqsad tilida tabiiy, ta’sirchan va tushunarli tarzda ifodalashga imkon yaratadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda ingliz-o‘zbek badiiy tarjimalaridan kengroq korpus tuzish, frazeologik birliklarni janrlar kesimida tahlil qilish va tarjima variantlarining o‘quvchi tomonidan qabul qilinishini empirik tekshirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1963.
2. Amosova N. N. English Contextology. – Leningrad: Leningrad University Press, 1968.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2011.
4. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis and Applications. – Oxford: Clarendon Press, 1998.
5. Cruse D. A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
7. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
8. Mamatov A. E. Frazeologik birliklarning shakllanishi masalalari. – Toshkent, 1999.
9. Mamatov A. E. Frazeologik birikmalarning semantik-stilistik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1991.
10. Newmark P. Approaches to Translation. – Oxford: Pergamon Press, 1981.
11. Nida E. A. Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. – Leiden: E. J. Brill, 1964.

12. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1995.
13. Cambridge Dictionary. – URL: https://dictionary.cambridge.org (murojaat sanasi: 24.06.2026).
14. Encyclopaedia Britannica. – URL: https://www.britannica.com (murojaat sanasi: 24.06.2026).